

Gândirea rapidă și gândirea lentă

Dacă punem laolaltă descoperirile recente din neuro-științe și tradiția midrashică putem să punem într-o nouă lumină semnificația misterului central al Yom Kipurului: cei doi țapi, identici la înfățișare, asupra cărora Marele Preot trăgea la sorti, sacrificând pe unul din ei ca jertfă pentru păcate și trimitându-l pe celălalt, țapul ispășitor, să moară în sălbăticie.

În eseu precedent din seria Legământ și Dialog, din Acharei Mot, am urmărit țapul ispășitor așa cum figurează el în tradiția evreiască și, într-un mod foarte diferit, în alte culturi. Dar mai există și alte dimensiuni ale ritualului care au nevoie de o explicație. Am argumentat că existau doi țapi deoarece Yom Kipur reprezintă un proces dual de *kapara*, ispășire, și *tahara*, purificare, direcționate către vină, respectiv rușine. Însă asta nu explică de ce cele două animale trebuie să fie pe cât se poate de similare unul cu celălalt, și nici nu explică rolul pe care îl are tragerea la sorti (*goralot*). Se presupune că aceste elemente erau concepute pentru a inspira sentimente de uimire și căință pentru mulțimile care se adunau la Templu în cea mai sacră zi din an, însă cum și în ce fel?

De-a lungul secolelor, înțelepții au încercat să descifreze acest mister. Două animale, similare la înfățișare, însă diferite ca soartă, sugerează ideea de gemeni. Acesta și alte indicii au condus Midrashul, Zoharul și comentatorii clasici precum Nahmanide și Abarbanel la concluzia că într-un fel, cei doi țapi simbolizează cei mai cunoscuți gemeni ai Torei: Iacov și Esau.

Există și alte indicii. Cuvântul *se'ir*, “țap”, este asociat în Tora lui Esau. El și descendenții săi au trăit pe tărâmul Seir. Cuvântul *se'ir* este înrudit cuvântului *sei'ar*, “păros”, ce descrie cum s-a născut Esau: “întregul său corp era ca o manta de păr” (Gen. 25:25). Atunci când Rebeca i-a spus lui Iacov să pretindă că este Esau pentru a primi binecuvântarea lui Itzhak, Iacov a spus: “Fratele meu Esau este păros [*sa'ir*], în timp ce eu am pielea fină” (Gen. 27:11). Potrivit Mishnei, un fir roșu era legat de țapul ispășitor, iar roșu (Edom) era celălalt nume al lui Esau. Deci există tradiția ca într-un anumit fel, țapul ispășitor să-l reprezinte pe Esau. Azazel, locul misterios sau entitatea căreia țapul îi era destinat, era Samael, îngerul păzitor al lui Esau.

În special, fraza “doi pui de țap”, *shnei se'irei izim*, menționată în ritualurile Marelui Preot, ne amintește de expresia foarte similară “doi pui de țap”, *shnei gedi'ei izim*, menționată în Geneza 27, scena înșelării lui Iacov. Itzhak i-a cerut lui Esau să îi prindă un animal sălbatic și să îi gătească o masă pentru a-l putea binecuvânta. Rebeca îi spune lui Iacov să meargă la turmă și să aleagă doi pui de țap, pentru a-i putea pregăti tatălui său o mâncare gustoasă, așa cum îi place. Aceste paralele verbale nu sunt o coincidență în Tora. Ele sunt parte a unei intertextualități susținute, unde firele se împletesc astfel ca un verset să aducă lumina asupra celuilalt.

Astfel că cei doi țapi din serviciul Marelui Preot evocă în multe moduri imaginile lui Iacov și Esau, și mai ales scena în care Iacov a pretins că este Esau, îmbrăcându-se cu hainele sale pentru a părea și a mirosi asemeni fratelui său. Atunci, răspunzând întrebării tatălui său, “Cine ești tu, fiul meu?” Iacov a spus “Sunt primul tău născut, Esau”, făcându-l pe Itzhak să răspundă “Vocea este vocea lui Iacov, dar mâinile sunt mâinile lui Esau” (Gen. 27:22).

Cine erau deci Esau și Iacov? Ce au reprezentat ei și cum este asta relevant pentru Yom Kipur și ispășire? Tradiția Midrașică tinde să îl portretizeze pe Iacov ca fiind perfect și pe Esau ca pe un răufăcător. Totuși, Tora este mult mai nuanțată. Esau nu este o figură a răului. Tatăl său l-a iubit și a vrut să-l binecuvânteze. Înțelepții spun că dintr-un punct de vedere – onorarea tatălui său – a fost modelul suprem.¹ Și în Deuteronom, Moșe poruncește “Nu disprețui un Edomit [un descendent al lui Esau], căci el este fratele tău” (Deut. 23:8).

Esau, în Tora, nu este epitomul răului. Mai degrabă, el este un om al impulsurilor. Vedem acest lucru atunci când își vinde dreptul de întâi născut lui Iacov. Venind într-o zi extenuat de la vânătoare, îl vede pe Iacov pregătind o supă de linte:

El îi spune lui Iacov, “Repede, dă-mi să mănânc din fiertura asta roșie. Sunt lihnit!...” Iacov răspunde, “Mai întâi vinde-mi dreptul de întâi născut”. “Uite, sunt pe cale să mor” spuse Esau. “La ce îmi servește dreptul de întâi născut?” Însă Iacov a spus “Jură-mi mai întâi.” Așa că a depus un jurământ, vânzându-i dreptul de întâi născut. Apoi Iacov i-a dat lui Esau niște pâine și supă de linte. El a mâncat și a băut și apoi s-a ridicat și a plecat. Astfel Esau și-a desconsiderat dreptul de întâi născut. (Gen. 25:30–34)

Această povestire a impulsivității lui Esau – vânzarea unei părți a moștenirii sale de dragul unui bol de supă – este întărit de descrierea unică a acțiunilor sale sub forma a cinci verve consecutive (“a mâncat, a băut, s-a ridicat, a plecat, a desconsiderat”). De fiecare dată când îl vedem pe Esau, avem impresia unei figuri impulsive, mereu condusă de emoția momentului, fie că e vorba de foame, devotament filial, dorința de răzbunare sau, în cele din urmă, generozitate a spiritului.

Iacov este opusul. El nu își destăinuie sentimentele. El acționează și gândește pe termen lung. Asta este ceea ce face când profită de oportunitatea de a cumpăra dreptul lui Esau de prim născut, când lucrează șapte ani pentru Rahela (o perioadă ce “i s-a părut precum câteva zile”), și când stabilește termenii cu Lavan pentru plata muncii sale. Îl muștră pe fiul său Iosef pentru aparenta grandoare a viselor lui. Tora ne spune că frații săi erau geloși pe Iosef “însă tatăl său a păstrat această problemă în minte.” Iacov nu acționează niciodată impulsiv. Se gândește îndelung și adânc înainte de a lua o decizie.

Nu doar că impulsivitatea îi este străină, el este critic atunci când o vede în copiii lui. Pe patul de moarte, îi blestemă pe cei trei fii cei mai mari ai săi spunând:

“Ruben, tu ești primul meu născut ... nestatornic precum apa, tu nu vei excela... Simeon și Levi... blestemată fie mânia lor, atât de acerbă și furia lor atât de crudă!” (Gen. 49:3–7)

Acțiunile bazate pe furie și impulsivitate sunt pentru el un semn al unei personalități nevrednice, cu care nu își dorește să fie asociat.

---

¹ Vezi Shemot Rabbah 46:4, Bamidbar Rabbah 1:15.

Ce au toate acestea de-a face cu păcatul, transgresiunea, ispășirea și cei doi țapi?

Ultimii ani au reprezentat o revoluție în înțelegerea creierului uman și, cu acesta, a gândirii umane. Un text cheie este cartea lui Antonio Damasio, *Eroarea lui Descartes*². Damasio a descoperit ceva neobișnuit legat de pacienții care suferiseră leziuni cerebrale ventromediale ale cortexului prefrontal. Abilitatea lor de a gândi a rămas neschimbată, însă abilitatea lor de a simți a scăzut aproape de zero. Rezultatul a fost că le era aproape imposibil să ia decizii. Ei raționau la nesfârșit, însă nu reușeau să se decidă să acționeze într-un fel sau altul.

Lucrări viitoare au arătat că Descartes și Kant se înșelau în afirmația că oamenii sunt, înainte de toate, animale raționale. David Hume a avut dreptate în perspectiva sa că suntem mai întâi ființe emoționale, ce iau decizii bazate pe sentimente, dorințe și impulsuri, de care suntem abia conștienți. Ne justificăm deciziile, însă scanările creierelor noastre arată că e posibil să fi luat deciziile înainte de a fi conștienți de acest lucru.

Suntem conduși mai mult de emoție și mai puțin de rațiune decât ar fi crezut gânditorii iluminiști. Această descoperire a dus la noi domenii de studiu, precum economia behavioristă (ce fac de fapt oameni, mai degrabă decât ce spune teoria că fac), inteligența emoțională și studii interdisciplinare ce leagă neuroștiințele de moralitate și politică.

Avem, de fapt, un sistem dual sau un traseu dublu al creierului. La asta se referă Daniel Kahneman în titlul faimoasei sale cărți *Gândirea rapidă, gândirea lentă*³. Un traseu este rapid, instinctiv, emoțional și subconștient. Celălalt este mai lent, conștient, deliberat și calculat. Primul ne ajută să reacționăm rapid în situațiile de pericol eminent. Fără acesta, noi și strămoșii noștri nu am fi supraviețuit. Multe dintre reacțiile noastre instinctuale sunt benigne. Este natural să simțim empatie și cu aceasta vine tendința de a simți durerea altora și a le veni în ajutor. Dezvoltăm un puternic atașament ce ne conduce să-i apărăm pe membrii familiei sau comunității noastre. Dar nu toate instinctele noastre sunt benigne. Furia, invidia, gelozia, teama, ura și dorința de răzbunare poate că au fost cândva funcționale, însă sunt adesea profund distructive în situațiile sociale. Din acest motiv, abilitatea de a “gândi lent”, de a face o pauză și a reflecta contează atât de mult. Toate animalele au dorințe. Doar ființele umane sunt capabile să decidă asupra acestor dorințe – să se întrebe, ar trebui sau nu ar trebui să satisfac această dorință?

Descoperirile recente în domeniul neuroștiințelor și a domeniilor înrudite nu ne spun ceva nou. Mai degrabă, au adus o justificare a unei intuiții antice ce a fost de multe ori ascunsă de către raționalismul iluminist. Nu putem trăi, alege sau iubi fără emoție. Însă una din temele fundamentale ale Genezei este că nu toate emoțiile sunt benigne. Comportamentul instinctiv, impulsiv poate duce la violență. Ceea ce este necesar pentru a fi un păstrător al legământului cu Dumnezeu este abilitatea de a “gândi lent” și a acționa deliberat. Acesta este contrastul dintre Itzhak și Ishmael (despre care se spune “El va fi ca un măgar sălbatic printre oameni; mâna lui va fi împotriva tuturor, și mâna tuturor va fi împotriva lui” Gen. 16:12). Cu atât mai mare este contrastul între Iacov și Esau.

Ceea ce ne aduce la Geneza 27 și la momentul în care Iacov s-a îmbrăcat în hainele lui Esau și i-a spus tatălui său “Eu sunt Esau, primul tău născut”. Cei doi țapi din serviciul Marelui Preot și cei pregătiți de Rebeca simbolizează dualitatea noastră: “Mâinile sunt mâinile lui Esau, dar vocea este vocea lui Iacov.” Fiecare dintre noi avem înăuntrul nostru un Esau și un Iacov, o parte

² Antonio R. Damasio, *Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain* (New York: Putnam, 1994).

³ Daniel Kahneman, *Gândirea rapidă și gândirea lentă* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011).

impulsivă, emoțională a creierului și una reflectivă, deliberată. Putem gândi rapid sau lent. Soarta noastră, goral-ul nostru, scriptul vieții noastre va fi determinat de aceea dintre ele pe care o alegem. Va fi viața noastră una trăită “pentru Domnul” sau “pentru Azazel”, pentru vicisitudinile aleatoare ale hardului?

Aceasta este drama morală simbolizată de cei doi țapi, unul dedicat “pentru Domnul”, celălalt “pentru Azazel”, și eliberat în sălbăticie. Puterea ritualului este aceea că nu vorbește în abstract – rațiune versus emoție, amânarea instinctuală mai degrabă decât satisfacție. Este captivant, visceral, cu atât mai mult cu cât evocă, conștient sau nu, amintirea gemenilor Iacov și Esau, născuți împreună și totuși atât de diferiți în caracter și soartă.

Cine sunt eu? Aceasta este întrebarea pe care Yom Kipurul ne forțează să ne-o punem. Pentru a fi Iacov trebuie să-l eliberăm și să renunțăm la Esau din noi, impulsivitatea care ne poate duce la vânzarea dreptului nostru din naștere pentru un bol de supă, pierzând eternitatea, în urmărirea dorinței.

Shabbat shalom

Pentru mai multe articole ale Rabinului Sacks, vă invităm să vizitați www.rabbisacks.org

© Rabbi Sacks • Toate drepturile sunt rezervate
Biroul Rabinului Sacks este susținut de *The Covenant & Conversation Trust*